

KRISTIJADA JUNIJA PALMOTIĆA

Fedora Ferluga-Petronio

Od golemog književnog opusa Junijskog Palmotića, koji broji oko 50.000 stihova, ništa manje nego 17.340 stihova otpada na spjev *Kristijadu*, što znači da sam spjev čini petinu njegovog cjelokupnog djela. *Kristijada* ide u red Palmotićeve religiozne poezije, kojoj pripadaju duga pjesma u čast *Svete Katarine od Sijene* (480 stihova), nešto kraća pjesma *Vrhu porođenja Gospodinova* (80 stihova), te kratka *Pjesan od maloga oficija sv. Benedikta* (60 stihova). U ovoj grupi religiozne poezije, *Kristijada* se ističe ne samo zbog svoje iznimne duljine, već i činjenice da se ne radi o izvornom djelu, nego o prijevodu, točnije prepjevu latinskog epa *Christias* kojim je Cremončanin Marko Gerolamo Vida (1485–1566), apostolski protonotar i biskup Albe, opjevao Kristov život.

Zna se da je Palmotić smatrao spomenuti prijevod svojim najvažnijim djelom, što nam potvrđuje i podatak da se nije brinuo o tiskanju svojih melodrama, premda će mu upravo one priskrbiti značajno mjesto u hrvatskoj književnosti, već da je do svojih posljednjih dana dorađivao i pripremao za tisak ovu golemu poemu. Štoviše, oporučno je zadužio brata Đorđa da se pobrine za objavljivanje ovog, kako ga je sam definirao, »*opus magna cura studioque perfectum*«. *Kristijada*, odnosno *Christias, to jest život i djela Isukrstova*, objavljena je posthumno u Rimu 1670. s opširnim predgovorom Stjepana Gradića, ondašnjeg kustosa Vatikanske biblioteke. Zahvaljujući Gradićevom opsežnom uvodu, mi danas raspoložemo iscrpnim biografskim podacima o Palmotiću, što nije slučaj kada je riječ o drugim znamenitim ličnostima dubrovačke književnosti kao što su na primjer Marin Držić ili Ivan Gundulić.

Da je taj prijevod bio doista važan za autora, možemo zaključiti i iz njegove prvotne namjere da ga posveti švedskoj kraljici Kristini, utemeljiteljici rimske

Arkadije. U čast njenog dolaska u Rim 1655., pjesnik je sastavio i elegantan panegirik na latinskom.¹ Međutim, posthumno izdanje, namjesto posvete švedskoj kraljici, objavljeno je s posvetom — ne zna se točan razlog tome — kardinalu Francescu Barberiniu, zaštitniku Dubrovčana i počasnom građaninu Dubrovnika.

Ne treba nas previše čuditi Palmotićevo zauzimanje za ovu religioznu poemu. Kao učenik jezuita i dijete protureformacije, pokazivao je osobitu sklonost spram didaktičko-religiozne tematike. U prvo vrijeme mislio je prevesti *De partu Virginis* Jacopa Sannazzara, ali je poslije ipak dao prednost Vidinoj poemi: *commodiorem proposito suo arbitrans Christiadem Hieronymi Vidae Albensis antistitis, quod etsi non aeque elegans id carmen est, nec tanta poetica arte perfectum, plenius tamen illud et uberius et ad excitandos ad christianam pietatem animos efficacius iudicavit*,² iskazavši se u potpunosti kao moralističko-didaktički pjesnik.

Ali tko je bio Marco Gerolamo Vida, autor *Kristijade* na latinskom? Suvremenici su ga slavili kao novog Vergilija, tako da je papa Lav X, nakon što je pročitao prve dvije knjige spjeva, uzviknuo:

Cedite Romani scriptores, cedite Graii,
nescio quid maius nascitur Aeneide.³

Objektivno govoreći, Marco Gerolamo Vida pripada više povijesti kulture nego pjesništva.

Rođen 1485. u Cremoni kao sin plemićke obitelji, studirao je u Mantovi, a potom u Rimu gdje se zaredio i postao kanonikom u zboru svetoga Ivana Lateranskoga. Privukao je pažnju književnih krugova dvjema latinskim pjesmama, jednom na temu šaha (*Scacchia ludus*) i drugom o uzgoju dudovog svilca (*Bombycum libri duo*), u kojima se iskazao kao vješt prerađivač Vergilijevih pjesničkih modela. Sam mu je papa Lav X. (u građanskom životu Giovanni Medici, sin Lorenza Veličanstvenog) predložio da obradi jednu uzvišeniju temu, kao što je upravo život Krista. Rođena je tako *Christias*, poema od 6012 heksametara podijeljenih u 6 pjevanja, u kojima se opisuje Kristov život od njegova trijumfalnog ulaska u Jeruzalem do razapinjanja na križ i uskrsnuća, sa širokim intermecom (čitave dvije knjige, treća i četvrta) o Isusovu djetinjstvu i propovijedanju. Djelo je zgotovljeno tek u vrijeme narednog medičeskog pape Klementa VII. (Giulio de' Medici), te objavljeno 1535.

Među Vidinim manjim djelima valja svakako spomenuti *Constitutiones synodales*, djelo koje zrači protureformacijskim rigorizmom; političku raspravu *De rei publicae dignitate* posvećenu kardinalu Reginaldu Polu; te traktat o pjesništvu *Poeticorum libri tres*, zanimljivom zbog Vidinog antihelenističkog stava kojim zastupa apsolutnu umjetničku premoć latinskih modela nad grčkim.

Umire, vrlo cijenjen i poštovan, 1566. kao biskup Albe. Taj mu je naslov još 1532. dodijelio papa Klement VII.⁴

Ne može se nijekati Vidino majstorstvo kada je riječ o epskom stilu, ono se očituje u umješnom baratanju poredbama i epitetima, te u mnoštvu pjesničkih figura kojima se koristi. Suvereno vladanje epskim formulama ne može samo po sebi nadoknaditi istinsko pjesničko nadahnuće koje je, uostalom, ugušeno samom tematikom poeme. Obrađujući jednu tako strogo religioznu temu kao što je Kristov život, pjesnik se nužno mora držati Evanđelja i ne smije puštati mašti na volju. Svakako, može sebi dozvoliti digresije kako bi priču učinio življom i kako ne bi dosađivao čitatelju epizodama koje su i predobro znane. S druge strane, pak, mora biti oprezan da previše očitim izmjenama Svetog pisma ne povrijedi osjećaje vjernika. To su ukratko poteškoće s kojima su se morali nositi i mnogo slaviji pjesnici nego je Vida, na primjer Klopstock, Milton, kada su obrađivali analogne tematike.

Već na samom početku Vidinog spjeva prisustvujemo jednoj potpuno izmišljenoj epizodi, koja se odnosi na *skup đavola*, predvođenih Luciferom, koji žele osujetiti Kristov put iz Jerihona do Betanije, gdje Isus ima uskrisiti Lazara. Čitava scena djeluje izvještačeno i neuvjerljivo.

Još smjelije djeluju epizode koje autor nije izmislio u potpunosti, već u kojima se jednostavno udaljuje od Svetog pisma. Tako primjerice na početku III. pjevanja prisustvujemo sceni koja je u cijelosti strana Evanđeljima: sv. Josip i Ivan apostol odlaze Ponciju Pilatu, kako bi ga nagovorili da oslobodi Isusa. Za susreta pričaju mu Gospodinov život, od rođenja do uhićenja u Getsemanskom vrtu, naglašavajući pri tom svetost Kristovu. Umetanje ove epizode moglo bi imati ulogu elementa koji odgađa daljnji razvoj radnje u epu. Međutim, djeluje previše razvučeno, jer obuhvaća čitavo treće i četvrto pjevanje. Ova je digresija, pretpostavljamo, poslužila Vidi kao valjana izlika da ispriča čitav Kristov život, a ne samo njegova posljednja dva mjeseca, kao što bi to proizlazilo iz prva dva pjevanja.

U svakom slučaju Vida se počesto udaljava od Svetog pisma. U trenutku Kristova uhićenja predstavlja nam sv. Josipa kao živuću osobu, mada se on u Evanđeljima po Mateju i Luki pojavljuje samo na početku Kristova života.⁵ No radi se o pjesničkoj slobodi koja, sve u svemu, ne smeta toliko čitatelju.

Ali je zato sumnjiva ukusa pretjerano realističan opis Josipovih i Marijinih zaruka (Vida, III, st. 124–396), gdje Marija tek nakon udaje priznaje Josipu da je zatrudnjela po Duhu Svetomu, dok se po Matejevom Evanđelju⁶ anđeo javlja Josipu u snu i razotkriva mu tajnu prije no što će se on nastaniti s Marijom. Vidina interpretacija događaja poprima zacijelo pretjerano ljudska obilježja te lišava čitatelja mističnog ugođaja potrebnog da se predstavi Kristovo utjelovljenje.

Mogli bismo citirati i druge epizode koje nam se čine isto tako naivnima i koje su jednako neprikladne uzvišenoj temi kao što je Kristov život, odnosno njegova

smrt. Previše realistično, gotovo banalno, djeluje nam i susret između Oca i Sina na nebu, na kraju poeme (Vida, VI, v. 814–897).

Spomenula sam ovdje samo dvije važnije epizode koje čine Vidinu *Christias* nezgrapnom i neprimjerenom tako uzvišenoj i svetoj temi.

Kako se ponaša naš prevoditelj, Junije Palmotić, u odnosu na latinski izvornik? Po mišljenju Đorđa Palmotića, pjesnikova brata, i Stjepana Gradića, pjesnik pokazuje znatnu samostalnost u odnosu na Vidino djelo. Dokazom bi bila iznimna duljina u odnosu na izvornik. Već se Pavić⁷ ozbiljno dvoumio glede stvarne doslovnosti Palmotićevih prijevoda. Naime, dobro je znana opširnost njegovih melodrama u odnosu na predložak. Isto zapažanje vrijedi i za *Kristijadu*.

Kao što sam već spomenula na početku svoga izlaganja, Vidinoj *Christias* u 6012 stihova odgovara 17.340 stihova Palmotićeva prijevoda. Valja svakako podsjetiti da Vida piše u heksametrima, a Palmotić u osmercima. Vodeći računa o činjenici da heksametar po svojoj duljini odgovara otprilike dvama osmercima, razlika između izvornika i prijevoda nije tako velika i smanjuje se u biti na 5000 osmeraca. Višak stihova ne predstavlja stvarne dodatke spjevu. Palmotić ne unosi nove epizode u prijevod; one se nižu od prve do zadnje kao u Vidinoj poemi. Štoviše, proširenja izvornog teksta imaju simetričnu strukturu; naime, Palmotić dijeli svako latinsko pjevanje na četiri dijela, što čini sveukupno 24 pjevanja.

U čemu se onda sastoji proširenje latinskog teksta? Palmotić, zapravo, od prevoditelja postaje komentatorom. On ponajprije želi da ga publika razumije; parafrazirajući zamršene latinske pojmove prilagođuje ih hrvatskom jeziku. Ali Palmotić želi i podučiti čitatelja, obrazovati ga što se tiče teologije i filozofije, stoga znatno proširuje dijelove u kojima se razglaba o svetim otajstvima i dogmama. Sve te stalne digresije ne dodaju ništa Vidinom tekstu, dapače ponekad umanjuju estetsku vrijednost prijevoda.

Pogledajmo sada jedan pasus u kojem se Palmotić jasno udaljava od Vidine *Christias* prilagođujući je svom Dubrovačkom ambijentu. Na kraju spjeva, po Kristovu uzašašću na nebo, Bog obećava Isusu da će se njegov nauk pronijeti po čitavom svijetu i da će nakon 1500 godina njegova slava biti opjevana diljem Zemlje, a nadasve u Cremoni (rodnom gradu Vide). Palmotić 18 Vidinih heksametara pretvara u čak 78 osmeraca, zamjenjuje Cremonu Dubrovnikom i čitavom ovom dijelu daje rodoljubno obilježje.

Usporedimo sada latinski citat:

Quin etiam mox tempus erit, cum scilicet olim
Ter centum prope lustra peregerit aethereus sol,
Tum veri Graium oblitum mendacia vates
Funera per gentes referent tua carmine verso,
Atque tuis omnes resonabunt laudibus urbes.

Praesertim laetam Italiae felicitis ad oram,
Addua ubi vagus, et muscoso Serius amne,
Purior electro, tortoque simillimus angui,
Qua rex fluviorum Eridanus se turbidus infert,
Moenia turrigerae stringens male tuta Cremonae,
Ut sibi iam tectis vix temperet unda caducis.
Illic tum nivei velut inter nubila cycni
Omnibus in ripis pueri, innuptaeque puellae
Carmina casta canent, mixtique in gramine molli
Laudibus incipient certatim assuescere nostris,
Et teneri prima coetus te voce sonabunt:
Haec tibi certa manent, haec vis movet ordine nulla.
(Vida, *Christ.*, VI, str. 880–897)*

s hrvatskim citatom:

Još će pozna doć vremena,
u najslađe da jezike
bitće tvoja smrt slavjena,
i spjevane tvoje dike,
i spjevaocima bitće draže
glasit tvoja dila i riči,
nego isprazne grčke laže,
ke toliko vas svijet liči.

Nu slovinski jezik, koji
od Adrije mora redom
svu koliku zemlju svoji
do pučine mrazne ledom,
nad jezike sve ostale,
gdi će zakon naš kraljevat,
ne izrečene tvoje hvale
s velikom će slavom pjevat,
razlog bo je, stvorca svoga
svaki jezik da proslavi,
da duh svaki hvali boga
s podniženstvom i s ljubavi.

Vidiš onu hrid u moru
kod slovinskih doli strana,
i visoku onu goru,
ka je imenom Brgat zvana?

Ne do vele ondī vika
na slavu se našu gradi

grad lijepoga Dubrovnika,
bogoljubne stan čeljadi.

Silnoj vlasti nepodložna
od naroda do naroda
vječna će u njem i uzmožna
s našom častim čtit sloboda.

U njem će se vjera prava
ne ockvrnjena uzdržati
kod nevjernijeh sto država
kijeh će zli zmaj rastrovati.

(Palmotić, *Krist.*, st. 213–248)⁹

Isti postupak Palmotić rabi i na početku spjeva. Tamo gdje Vida uspoređuje puk što nadolazi sa svih strana kako bi prisustvovao Kristovu ulasku u Jeruzalem s rijekama Padske nizine, Po (Eridanus na latinskom) s pritocima Addom i Seriom (*Christ.*, I, st. 25–31), Palmotić pronalazi »slovinski« korelativ u domaćoj geografiji, te ih zamjenjuje Dunavom, Dravom i Savom (*Krist.*, I, st. 57–72).

Latinski citat:

Pinifero veluti Vesuli de vertice primum
It Padus, exiguo sulcans sata pingua rivo;
Hinc magis, atque magis labendo viribus auctus
Surgit, latifluoque sonans se gurgite pandit
Victor: opes amnes varii auxiliariibus undis
Hinc addunt, atque inde, suo nec se capit alveo
Turbidus, haud uno dum rumpat in aequora cornu.

Hrvatski citat:

Jak prvoga blizu vira
hrli Dunaj, kralj od rijeka,
široko se ne prostira,
i ne čini brza tijeka;
nu kada se dalje pruži
priko polja i dubrava
i šnjime se za jedno združi
glasovita Drava i Sava,
za njima se tad razlike
iz okola šnjim sastaju
podnižene vode i rike,
i harače njemu daju,
a on u način mora siona
po slovinskih strana teče,

i slobode i romona
pun u crno more utječe:

Kao što sam već imala priliku uočiti više puta baveći se Palmotićeve melo-
dramama,¹⁰ naš nas prevoditelj lingvistički i stilistički nikada ne razočarava ostaju-
ći uvijek vjeran sebi. Zamjenjujući heksametar tečnijim osmercem, lomi i po-
jednostavnjuje duge latinske rečenice čineći razumljivijom kompliciranu latinsku
sintaksu. Na taj način tekst dobiva na spontanosti, a mjestimično djeluje nadahnutije
nego izvornik. Ova tvrdnja razvidna je u već spomenutom dijelu u kojem se opisuje
susret Isusa i Oca na nebu. U Vidinoj poemi scena se ne uklapa baš najbolje u uzvišen
ton djela. Prevodeći istu scenu, Palmotić se po stilskim i metričkim karakteristikama
izrazitije približava pučkom pjesništvu, pri čemu određeni realistični elementi ne
odskaku iz konteksta, već štoviše pridonose čitateljevom uživljavanju.

Krist se, nakon uzašašća na Nebo, obraća izravno Ocu s molbom da ohrabri
apostole kako bi uzmgli razglasiti njegov nauk po čitavu svijetu.

Evo kako Krist govori Ocu u latinskom izvorniku:

O Pater, et sociis tandem succurrere nostris
Tempus, ait, quos amisso duce protinus omnes
Acer agit timor huc illuc, atque omnia terrent
Imbelles, quoniam mortali corpore creti.

(Vida, *Christ.*, VI st. 823–826)

a kako u hrvatskoj preradbi:

Ćačko, vrijeme prispjelo je
razgovorit družbu moju,
ki bez mene bolni stoje
i u žestoku nespokoju.

(Palmotić, *Krist.*, XXIV, st. 57–60)

Valja obratiti pažnju na izraz *ćačko*, namjesto *pater*, koji je kod hrvatskih čita-
telja trebao dočarati i stvoriti dojam prisnosti i intime, a koji se ponavlja i u odgovoru
Svevišnjeg.

Usporedimo li latinski tekst:

Annuit oranti, delibansque oscula Nato,
Reddidit haec Pater aeterno devinctus amore:
Iam concessa petis: debetur tibi, nate, quod optas;

(Vida, *Christ.*, VI, st. 846–848)

s hrvatskim:

Ču moljenje svoga roda
čačko vječne pun ljubavi,
i dragi mu cjelov poda,
ljubežljivo ter mu pravi:

O kriposti vječna moja,
moj porode drag jedini,
što dobrotu prosi tvoja,
sve podpuno da se učini.

(Palmotić, *Krist.*, XXIV, st. 121–128)

možemo zaključiti da Palmotićeva verzija, s jedne strane, postaje neposrednija i toplija ali, s druge, ne uspijeva zadržati sažetost latinske sintagme *iam concessa petis*, na mjestu koje se prijevod ponešto razvodnjuje (st. 127–128).

Kao što smo već zamijetili u nekim dijelovima, Palmotićev prijevod poprma tonove narodne poezije, pri tom mislimo na Bogorodičino naricanje nad raspetim Kristom (*Christ.*, V, st. 855–891), koje je u Palmotićevoj verziji podosta prošireno (*Krist.*, XX, st. 229–368). Naš prevoditelj na ovom mjestu (st. 265–292) uvodi rime u duhu »naricaljki« svojstvenih pjesništvu pučke provenijencije.¹¹ Prijevod time dobiva na ganutljivosti koje nema u izvorniku:

Kuda gredeš sam bez mene,
o žudjeno me nadanje,
o me duše ražaljene
drag pokoju, sladko ufanje?

Od ljubavi kako moje
ne hotje se spomenuti?
Ko bez drage majke tvoje
na silnu se smrt uputi?

Ah, ovo li grijesi kleti
doradili ljudski jesu,
da ti za njih hoć' umrijeti,
vjekoviti moj uresu?

Ah, ove li smrti tvojom
tužnoj majci rane davaš;
ah, ovijem li nepokojom
trudan život moj skončavaš?

Što da učinim plačna sade,
dragi sinko moj, bez tebe;
tko da smiri sad me jade,
tko da utješi me potrebe?

Kad god tuge u njihove
tebi su se umolile
majke mrtve za sinove,
a za braca sestre mile;
koga sada, da se smili,
za te majka molit može,
gospodine moj primili,
brače, sinko, ćačko, bože?

Nadalje, Palmotićeva proširenja ne umanjuju uvijek estetsku vrijednost latinskog teksta. Štoviše, ponegdje njegovi dodaci čine radnju življom, kao primjerice kada opisuje čuđenje vola i magarca u prigodi Isusova rođenja (Vida, III, st. 580–582). U prevoditeljevu proširenju ove su dvije životinje opisane s velikom simpatijom i neposrednošću, dok nastoje svojim dahom zagrijati tek rođenog djetića.

Evo latinskih stihova:

Stabant taciti bos hinc, hinc tardus asellus,
Pabulaque oblitri pariter capita alta tenebant.

A evo kako je to na hrvatskom ispjevao Palmotić:

Tihi volak, oslič lijeni
bjehu piću svu zabili,
i veomi se začuđeni
rajsko u čedo zapazili,
kako da svom stvoritelju
oba sladki pozdrav daju,
i u radosti i u veselju
snižni mu se poklanjaju;
pače vrućom parom svojom,
sve što bolje oni umiju,
ne povito još povojom
božanstveno dijete grijaju

(Palmotić, *Krist.*, XI, st. 305–316).

Ponekad su Palmotićevi dodaci čisto didaktičke naravi; jer osim što želi učiniti tekst što razumljivijim nastoji poučiti čitatelja. Takav prevoditeljev stav vidan je na mnogim mjestima. Primjerice, kada govori o Judinom plemenu (*Krist.*, VI, 173–204), dodaje stihove (st. 205–252) u kojima opisuje borbu te pobjedu Davida nad Golijatom a kojih ne nalazimo u Vidi. Isto tako pri spomenu grada Betulije ne propušta priliku da se zaustavi na liku Judite koju Cremonežanin ne spominje:¹²

Tu se rodi slavna dikla,
kroz hrabrenost ka zamjernu
strahovito grlo prikla
oholnu Olofernu.

(Palmotić, *Krist.*, VI, st. 521–525)

I evo još jednog kratkog dodatka: u epizodi bijega u Egipat kada Josip bira grad u koji će se skloniti s Marijom i Isusom, naš prevoditelj spominje Aleksandriju, koje ne nalazimo u Vidinoj *Christias*.¹³

Ni grad oni, svijem obilni,
vrhovite stan čeljadi,
ki Leksandro jur kralj silni
za spomen svoju zagradi.

(Palmotić, *Krist.*, XII, st. 353–356)

Ne zaboravimo i to da prevodeći Palmotić neprestano ima na umu Bibliju, ne zadovoljava se jednostavnim Vidinim posredovanjem. Među brojnim primjerima navest ćemo jedan pasus preuzet iz Ivanovog Evanđelja (XI, 39). Riječ je o epizodi uskrisenja Lazarova, kada Isus naređuje da se ukloni kamen s Lazarova groba, čemu se pokojnikova sestra Marta protivi. Prošla su već četiri dana od bratove joj smrti i osjetio bi se neugodan vonj leša. (»Gospodine, već zaudara — reče mu pokojnikova sestra Marta. — Četiri su dana što je umro.«)

Ovaj pasus kojeg ne nalazimo kod Vide, vjerojatno iz estetskih pobuda, Palmotić doslovno preuzima iz Evanđelja:

On se njima obećava,
čim njihovu tugu krati,
da će opeta živa i zdrava
draga brata uživati,
za sve da mu one vele,
ko zlo veće dahne i smrdi,
ko čet' dni jesu cijele,
da je zaklopjen u grob tvrdi.

(Palmotić, *Krist.*, II, st. 349–351).

Preradbom Vidine *Christias* Junije Palmotić se potvrdio kao vrstan prevoditelj s latinskog. Kao takav već se iskazao u svojim brojnim melodramama pisanim po predlošcima latinskih autora. I u scenskim adaptacijama Ovidija, Vergilija, Stacija, Valerija Flacca, on znatno širi izvorni tekst dodajući, između ostalog, — kao i u

Kristijadi — dijelove didaktičke i moralističke naravi. Njegova imaginacija, međutim, nije sputana religioznom temom, iako se s većom pažnjom drži povijesnog izvora nego latinski autor.

Ali nadanja koja je Palmotić gajio spram svoje *Kristijade*, za koju je vjerovao da će mu sama po sebi osigurati mjesto na Parnasu, pokazala su se s vremenom kao puka iluzija.

Premda priznat kao vrlo učen književnik i jedan od najvrstnijih oblikovatelja pjesničkog jezika sedamnaestog stoljeća, njegov glas originalnog autora ostat će vezan u prvom redu za one melodrame kao što su *Andromeda*, *Armida*, *Alčina*, a nadalje *Captislava* i *Bisernica*, u kojima je uspio dati oduška svojoj mašti i koje će otvoriti put hrvatskom baroknom kazalištu.

BILJEŠKE

¹ Usp. M. Šrepel, *Latinske pjesme Junija Palmotića*, GPKH I, JAZU, Zagreb 1897, str. 16.

² Tako piše Gradić u svom uvodu *Kristijadi*, usp. A. Pavić, *Junije Palmotić*, Rad JAZU 68 (1883), str. 75.

³ Usp. A. Pavić, *Junije Palmotić*, Rad JAZU 70 (1884), str. 61.

⁴ Usp. *ibidem*.

⁵ Usp. Matej 1 i 2 i Luka, 2.

⁶ Usp. Matej 1, 18.

⁷ Usp. A. Pavić, *op. cit.*, str. 75.

⁸ Ovaj citat i citati što slijede preuzeti su iz knjige *La Cristiade di Gerolamo Vida con la traduzione latina*, Vol. I (testo latino), A. Morano Editore, Napoli 1894.

⁹ Citirano prema izdanju SPH (XIV), JAZU, Zagreb 1884.

¹⁰ Usp. *passim* F. Ferluga-Petronio, *Fonti greco-latine nel teatro di Junije Palmotić*, Università degli Studi di Padova, Padova 1990 i F. Ferluga-Petronio, *Fonti italiane e slave nel teatro di Junije Palmotić*, Università degli Studi di Udine, Udine 1992.

¹¹ Veze Palmotićeva prijevoda i pučke poezije prvi je uočio Pavić, *op. cit.*, str. 80.

¹² Usp. A. Pavić, *op. cit.*, str. 82.

¹³ *ibidem*, str. 84.